

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٣٢٩٢٤

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخچه احزاب سیاسی در فارس (۱۳۲۰-۱۳۴۲ هـ.ش)

توسط
تیمور قاسمی
پایان نامه

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

۱۳۸۱ / ۶ / ۲۷

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از فعالیت های تحصیلی

لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

تاریخ ایران دوره اسلامی

از

دانشگاه شیراز

شیراز - ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه عالی

امضای اعضای کمیته پایان نامه

دکتر عزت الله نودری ، دانشیار بخش تاریخ (رئیس کمیته)

دکتر غلامرضا وطن دوست ، دانشیار بخش تاریخ

دکتر جهانبخش ثواقب ، استاد یاربخش تاریخ

تیرماه ۱۳۸۱

۳۲۶۲۴

تقديم به :

پدرو مادريزرگوار

9

خانواده گرانقدره

سپاسگزاری

برخود لازم می دانم تا از زحمات بی شائبه استادان محترمی که در تهیه و تدوین پایان نامه مرا یاری فرمودند تشکر و سپاس گزاری نمایم. از استاد راهنمای محترم، جناب آقای دکتر عزت الله نوذری که در طول تهیه پایان نامه زحمات طاقت فرسایی را متحمل شدند و همچنین از استاد مشاور محترم جناب آقای دکتر غلامرضا وطن دوست که وقت گرانبهای خود را در اختیار شاگرد خودش قرار دادند، صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم. از دیگر استاد مشاور محترم جناب آقای دکتر جهانبخش ثواب که با راهنمایی های ارزنده خود اینجانب را راهنمایی فرمودند سپاسگزارم. از همکاری صادقانه استادان محترم آقایان حسن امداد و جمشید صداقت کیش صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم. همچنین از دوستان خوبم آقایان حسین حسینی، علی اکبر صفری، مرتضی داوری، رضا قاندي، اسماعیل رضایی، صادق حسینی و محمد بنیادی که مرا در این راه شرمنده محبت خود نمودند سپاس فراوان دارم. در پایان از کلیه عزیزانی که در مرکز سازمان اسناد ملی و کتابخانه شهید آیت الله دستغیب شیراز، همکاری بی دریغی با اینجانب داشتند تشکر می نمایم و موفقیت روزافزون برای جمیع استادان محترم، دوستان و همکاران ارجمندی که به نحوی در تکمیل رساله اینجانب را یاری نمودند از خداوند منان مسألت دارم.

چکیده:

تاریخچه احزاب سیاسی در فارس (۱۳۲۰-۱۳۴۲ هـ ش)

توسط

تیمور قاسمی

رساله حاضر تاریخچه احزاب سیاسی رادرفارس از سال ۱۳۲۰ هـ ش تا ۱۳۴۲ هـ ش مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می دهد. در این پژوهش نخست، پیشینه تاریخی احزاب سیاسی در ایران مورد بررسی قرار گرفته، سپس به اوضاع سیاسی - اجتماعی فارس بعد از شهریور ۱۳۲۰ هـ ش پرداخته شده است. در این زمینه به قحطی و گرسنگی و ناامنی و حوادث سیاسی و پدیده احزاب اشاراتی گردیده است. همچنین تاریخچه، نحوه عملکرد، اهداف و برنامه های احزاب فعال فارس نیز آمده است. در نهایت میزان تأثیر گذاری فعالیت احزاب بر توسعه سیاسی - اجتماعی کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

با سقوط رضاشاه و باز شدن فضای سیاسی، فارس نیز همچون سایر نقاط کشور فعالیت های خود را در زمینه احزاب شروع کرد. احزاب و روزنامه های متعددی آغاز به کار کردند که حوزه فعالیت آنها در فارس بیشتر سیاسی و بعضاً هم فرهنگی بود و تنها حزب کبود در حوزه نظامی فعالیت داشت. حزب توده و برادران در میان مردم مورد اقبال واقع شدند و فعالیت های

گسترده ای رادزمینه های سیاسی فرهنگی آغاز کردند. جبهه ملی نیز توانست حمایت مردمی را جلب نماید اما احزاب دولتی نتوانستند در فارس جایگاهی پیدا کنند .

حزب توده و برادران تا اندازه ای صاحب طرح و برنامه بودند. اما احزاب دیگر طرح و برنامه ای جهت توسعه سیاسی و اجتماعی فارس نداشتند نخبه گرایی، فرد محوری، عدم انسجام تشکیلاتی، طرح شعارهای غیر عملی، وابستگی به عوامل خارجی یا عوامل قدرت طلب داخلی شکل گیری از بالا و... باعث گردید که احزاب در فارس نتوانند نقش لازم را در توسعه سیاسی-اجتماعی ایفا نمایند .

فهرست مندرجات

صفحه	عنوان
۱	۱-مقدمه
۳	۲-اهداف و پرسشهای پژوهش
۴	۳-ساختار رساله
۴	۴-بررسی منابع و مآخذ تحقیق
۵	۴-۱-اسناد و مدارک
۵	۴-۲-کتب فارسی
فصل اول: پیشینه احزاب سیاسی در ایران	
۸	۱-۱-پیشینه حزب
۹	۲-۱-تعریف حزب
۱۱	۳-۱-انواع حزب
۱۱	۱-۳-۱-حزب مستقیم و غیر مستقیم
۱۲	۱-۳-۲-حزب مصلحت گرا و حزب برنامه دار
۱۳	۳-۳-۳-حزب سازمان یافته و سازمان نیافته
۱۴	۱-۳-۴-حزب متمرکز و غیرمتمرکز
۱۵	۴-۱-نظام های حزبی
۱۵	۱-۴-۱-نظام تک حزبی
۱۶	۱-۴-۲-نظام دو حزبی
۱۸	۱-۴-۳-نظام چند حزبی
۱۹	۱-۵-سه جریان عمده در شکل گیری احزاب سیاسی ایران
۱۹	۱-۵-۱-جریان ملی

۲۰	۱-۵-۲- جریان مذهبی
۲۱	۱-۵-۳- جریان چپ
۲۲	۱-۶-۱- انجمن ها
۲۵	۱-۶-۱- فراموشخانه
۲۶	۱-۶-۲- مجمع آدمیت
۲۷	۱-۶-۳- انجمن مخفی
۲۸	۱-۶-۴- انجمن ملی
۲۹	۱-۶-۵- انجمن سواد اعظم
۳۱	۱-۷- فعالیت احزاب از مجلس دوم تا شهریور ۱۳۲۰ هـ. ش
۳۷	۱-۸- فعالیت احزاب از شهریور ۱۳۲۰ هـ. ش تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ هـ. ش
۵۴	۱-۹- فعالیت احزاب از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ هـ. ش تا ۱۳۴۲ هـ. ش
۵۸	۱-۹-۱- جبهه ملی
۶۵	۱-۹-۲- جبهه ملی دوم
۶۸	۱-۹-۳- حزب مردم
فصل دوم: اوضاع سیاسی - اجتماعی فارس از سال ۱۳۲۰ هـ. ش تا ۱۳۴۲ هـ. ش	
فصل سوم: احزاب سیاسی در فارس از شهریور ۱۳۲۰ هـ. ش تا ۱۳۴۲ هـ. ش	
۸۰	۳-۱- حزب برادران (حزب نور)
۸۵	۳-۲- جمعیت آزادگان فارس
۸۸	۳-۳- حزب کیود
۸۹	۳-۴- حزب توده
۸۹	۳-۴-۱- پیشینه حزب توده
۱۰۱	۳-۴-۲- حزب توده در فارس
۱۱۳	۳-۵- حزب دموکرات فارس

- ۱۱۵..... ۳-۶ حزب عدالت
- ۱۱۵..... ۳-۶-۱-پیشینه حزب عدالت
- ۱۱۶..... ۳-۶-۲- حزب عدالت در فارس
- ۱۲۰..... ۳-۷-۷- حزب اراده ملی
- ۱۲۰..... ۳-۷-۱-پیشینه حزب اراده ملی
- ۱۲۴..... ۳-۷-۲ حزب اراده ملی در فارس
- ۱۲۷..... ۳-۸-۸- حزب دموکرات ایران
- ۱۲۷..... ۳-۸-۱-پیشینه حزب دموکرات ایران
- ۱۳۲..... ۳-۸-۲- حزب دموکرات ایران در فارس
- ۱۳۴..... ۳-۹-۹- جبهه ملی در فارس
- ۱۳۴..... ۳-۹-۱- جمعیت نهضت ملی
- ۱۳۵..... ۳-۹-۲- جمعیت اتحاد ملی وابسته به جبهه ملی
- ۳-۹-۳-۱- گفتاشات روزهای ۲۶ و ۲۷ فروردین سال ۱۳۳۲ ه.ش (درگیری بین طرفداران و مخالفان جبهه ملی)
- ۱۳۶.....
- ۱۴۳..... ۳-۱۰-۱۰- نقش قشقائیان در تحولات سیاسی فارس
- ۱۴۳..... ۳-۱۰-۱- قشقائیان و بازگشت به قدرت در دوره محمد رضا شاه
- ۱۴۸..... ۳-۱۰-۲- نهضت فارس به رهبری قشقائیان در سال ۱۳۲۵ ه.ش
- ۱۵۱..... ۳-۱۰-۳- همگامی قشقائیان با جبهه ملی
- ۱۵۷..... ۳-۱۰-۴- محمد رضا شاه و سرکوب عشایر فارس
- ۱۵۸..... ۳-۱۱-۱- حزب اتحاد ملی
- ۱۵۹..... ۳-۱۲-۱- حزب ایران نودر فارس
- ۱۶۰..... ۳-۱۳-۱- حزب ملیون
- ۱۶۰..... ۳-۱۳-۱- پیشینه حزب ملیون
- ۱۶۱..... ۳-۱۳-۲- حزب ملیون در فارس

فصل چهارم: میزان تأثیر گذاری احزاب بر توسعه سیاسی - اجتماعی فارس

نتیجه ۱۷۲

پیوستها ۱۷۹

فهرست منابع ۲۲۵

چکیده انگلیسی و عنوان انگلیسی

مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی
تهران
تاسیس ۱۳۴۷

مقدمه

فعالیت سیاسی فرقه‌ها و جمعیت‌های سیاسی در ایران، سابقه‌ای طولانی دارد و به قبل از انقلاب مشروطه بر می‌گردد. اما ظهور انجمن‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی به معنای امروزی مربوط به انقلاب مشروطه است و به صورت مشخص، فعالیت احزاب از مجلس دوم، با فعالیت دو حزب «دموکرات» و «اعتدالی» شروع می‌گردد. فعالیت احزاب سیاسی از آن زمان تا سال ۱۳۴۲ ه. ش فراز و نشیب‌های زیادی را به خود دیده است که می‌توان این روند را به چند دوره تقسیم کرد.

۱- از مجلس دوم تا سقوط رضاه شاه.

۲- از شهریور ۱۳۲۰ ه. ش تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه. ش.

۳- از کودتای ۲۸ مرداد تا روی کار آمدن علی امینی.

۴- از روی کار آمدن علی امینی تا سال ۱۳۴۲ ه. ش.

روند فعالیت احزاب از مجلس شورای ملی دوم ادامه داشت تا این که رضاه شاه به صحنه سیاسی کشور آمد در زمان ایشان فعالیت‌های حزبی محدود یا کاملاً تعطیل شد. این دوره سکوت حزبی تا شهریور ۱۳۲۰ ه. ش و اشغال ایران توسط بیگانگان ادامه داشت. با حذف رضاه شاه از صحنه سیاسی کشور، فضای سیاسی باز تر گردید. احزاب و گروه‌ها شروع به فعالیت کردند و شمار آنان به چند صد تشکل رسید شاه که به اجبارو به خاطر شرایط بعد از شهریور ۱۳۲۰ و با توصیه محمد علی فروغی فضای سیاسی کشور را بازتر کرده بود، با محکم دیدن پایه‌های قدرت خود در مقابل خواسته‌های مردم ایستاد و با راه انداختن کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه. ش دولت مردمی مصدق را سرکوب کرد.

به دنبال وقوع کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ه. ش بساط احزاب سیاسی کشور به تدریج

برچیده شد. حزب توده به عنوان مظهر نیروهای چپ به خارج از کشور انتقال یافت. نیروهای

ملی بعضاً فعالیت خود را در نهضت مقاومت ملی به صورت مخفی ادامه دادند. نیروهای مذهبی برخی فعالیت های خود را در نهضت مقاومت ملی ادامه دادند و بعضاً نیز به دور از فعالیت های سیاسی به تداوم فعالیت در انجمن های خیریه و تبلیغی پرداختند. در دوره بعد از کودتا تنها احزابی که وابستگی صرف به حاکمیت داشتند، اجازه یافتند که به صورت آشکار فعالیت کنند بعضی از این احزاب دولت ساخته، عبارت بودند از: حزب «ملیون» و «مردم». با روی کار آمدن دموکراتها در آمریکا و تحمیل علی امینی به شاه فضای سیاسی کشور بازتر گردید. اما این دوره نیز بسیار زود پا بود زیرا شاه که می خواست سیطره خود را بر ریزترین امور کشور نیز گسترده کند، نتوانست امینی را تحمل نماید و با استعفای امینی چراغ احزاب در ایران به خاموشی گرایید.

البته با وجود فعالیت های حزبی در این فاصله زمانی (۱۳۴۲-۱۳۲۰ ه. ش) احزاب دچار ضعف های بسیار بودند. نداشتن تفکر منسجم حزبی و تشکیلاتی، ضعف یا فقدان انضباط حزبی و پایگاه اجتماعی مناسب، نا آگاهی از نقش احزاب و جایگاه آنها در ساختار سیاسی اجتماعی، فقدان پایگاه مالی مناسب و فرقه گرایی همه از معایب فعالیت های حزبی در این دوره بودند. علیرغم اهمیت و جایگاه احزاب سیاسی در تاریخ معاصر ایران به ویژه در دوران مورد بحث تا کنون تحقیق و بررسی همه جانبه و مفصلی از عملکرد و اهداف این احزاب به عمل نیامده است. کار اندکی نیز که صورت گرفته بر روی فعالیت احزاب در مرکز است و توجهی به شاخه های این احزاب در سایر نقاط کشور از جمله فارس و احزاب محلی در این نقاط نشده است.

فارس در زمینه فعالیت های سیاسی و مبارزه با استعمارگران نقش به سزایی داشته است و مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی را سر لوحه کار خود قرار داده است. - از مبارزات مردم فارس در قالب نهضت جنوب گرفته تا مبارزه علیه استبداد رضا شاهی و محمد رضا شاهی در قالب احزاب و گروهها - این مبارزات برگ زرینی است در تاریخ فعالیت های مردم فارس و حکایت از رشد سیاسی و اجتماعی و فرهنگی مردم فارس دارد. از این رو در این رساله

نگارنده سعی دارد علیرغم قلت منابع و کمبود اسناد به تبیین فعالیتها، اهداف و برنامه های احزاب در فارس بپردازد.

قبل از ورود به بحث اصلی لازم است که به بررسی درباره پیشینه تحقیق و سیر منابع و مآخذ مورد استفاده در این رساله بپردازیم.

۲- اهداف و پرسش های پژوهش

اهداف این پژوهش عبارتند از: آگاهی یافتن از پیشینه تاریخی احزاب در ایران، چگونگی اوضاع سیاسی - اجتماعی دوره مورد بحث، شناخت برنامه ها و اهداف احزاب در فارس و میزان تأثیر گذاری فعالیت های این احزاب بر توسعه سیاسی - اجتماعی مردم فارس. پرسشهایی که در این رساله مد نظر هستند و این تحقیق بر مبنای پاسخ بر این سؤالات شکل گرفته عبارتند از:

- ۱- احزاب سیاسی در فارس در چه حوزه هایی فعالیت می کردند؟
- ۲- به چه دلیل فارس به یکی از کانونهای عمده فعالیت احزاب در کشور تبدیل شد؟
- ۳- میزان موفقیت احزاب دولتی در فارس به چه اندازه بود؟
- ۴- علل نفوذ حزب توده در میان مردم فارس چه بود؟
- ۵- تأثیر فعالیت این احزاب بر توسعه سیاسی اجتماعی مردم فارس به چه میزان بود؟

روش تحقیق

این تحقیق از نوع کتابخانه ای می باشد و تلاش بر این بوده که از کلیه کتب و مجلات و روزنامه ها و اسناد و مدارکی که مربوط به مسأله مورد بحث بوده، بهره گرفته شود. درخصوص منابع به علت اهمیت شناسایی آنان بخش جداگانه ای را اختصاص داده ایم که در جای دیگری از همین رساله به آن خواهیم پرداخت.

۳- ساختار رساله

این رساله مشتمل بر مباحث مقدماتی و چهار فصل به شرح زیر می باشد:

ابتدا مقدمه و ساختار پژوهش شامل اهداف، سؤالها، روش، تاریخچه، فصول و نقد و بررسی منابع مطرح شده است.

فصل اول: نگاهی اجمالی به پیشینه احزاب در ایران است، که ابتدا به تعریف حزب پرداخته شده است. سپس به صورت مجمل از انواع حزب و سیستم های مختلف آن سخن به میان آمده است. نیز اشاراتی به وضعیت انجمن های قبل از مجلس دوم شده و سپس به بررسی سه دوره از احزاب در ایران پرداخته است یعنی از مجلس دوم تا سقوط رضاه شاه، از شهریور ۱۳۲۰ هـ. ش تا کودتای ۲۸ مرداد و از سقوط مصدق تا سال ۱۳۴۲ هـ. ش.

فصل دوم: در این فصل به بررسی اوضاع سیاسی اجتماعی دوره مورد بحث پرداخته شده است و از پیامدهای بعد از شهریور ۱۳۲۰ هـ. ش قحطی و گرسنگی و نا امنی و درگیری های سیاسی و ظهور روزنامه ها و پدیده احزاب سخن به میان آمده است.

فصل سوم: شامل بررسی پیشینه تاریخی احزاب فعال در فارس، مواضع فکری و شیوه های برخورد آنان با یکدیگر و حوزه های فعالیت آنان در فارس می باشد. همچنین از نقش قشقائیان در تحولات سیاسی در فارس و همکاری آنان با جبهه ملی سخن به میان آمده است.

فصل چهارم: در این فصل به چگونگی نقش احزاب در توسعه سیاسی اجتماعی فارس پرداخته شده است.

۴- بررسی منابع و مآخذ تحقیق

منابع و مآخذی را که در این رساله مورد استفاده قرار گرفته اند به دو دسته می توان

تقسیم کرد:

۴-۱- اسناد و مدارک

از منابع مورد استفاده در این رساله، اسنادی است که از سازمان ملی اسناد تهیه شده است. در لابلای این اسناد اطلاعات ذی قیمتی در رابطه با چگونگی فعالیت احزاب در فارس، روابط آنها با یکدیگر و مسائل مربوط به احزاب آورده شده است که در متن رساله از این اطلاعات استفاده شده است. همچنین از آرشیو روزنامه ها و مجلاتی که در فاصله زمانی ۱۳۲۰ ه.ش تا ۱۳۴۲ ه.ش در شیراز منتشر شده اند مانند: «اراده فارس»، «استخر»، «پارس»، «اقیانوس» و مطالب ارزشمندی درباره اوضاع سیاسی - اجتماعی فارس و فعالیتهای احزاب جمع آوری شده و در رساله مورد استفاده قرار گرفته است.

۴-۲- کتب فارسی

از جمله کتابهایی که به زبان فارسی در باره موضوع این رساله حاوی اطلاعاتی در خور می باشند می توان به نمونه های زیر اشاره کرد:

کتاب «سالهای بحران»، به تصحیح و کوشش مؤسسه خدمات فرهنگی رسا به چاپ رسیده است. این کتاب شامل خاطرات روزانه محمدناصر صولت قشقایی است از «فروردین ۱۳۲۹ تا آذر ۱۳۳۲». نویسنده حوادثی که توسط گروهها و احزاب سیاسی در فارس اتفاق افتاده، به رشته تحریر در آورده است. بدون شک این کتاب یکی از ارزنده ترین کتابهایی است که در این زمینه می توان از آن استفاده کرد و مطالب این کتاب مبتنی بر مشاهدات نویسنده است چون توسط کسی نوشته شده که خود در صحنه حضور داشته است.

کتاب «اسناد احزاب سیاسی ایران ۱۳۳۰ ه.ش - ۱۳۲۰ ه.ش» که به کوشش بهروز طیرانی تهیه شده است. طیرانی در این کتاب اسنادی را از احزاب سیاسی عمده در کشور آورده است. فاصله زمانی که اسناد آن آورده شده است ۱۳۳۰-۱۳۲۰ ه.ش می باشد. ایشان در کتاب خود اسناد حزب توده را نیاورده است، اما توضیح داده که به علت زیاد بودن اسناد این